

Hjournal¹¹

časopis Fakulty humanitních studií UTB ve Zlíně / 2025

Nezastupitelnost člověka ve světě AI

Prof. Bogusław Śliwerski je uznávanou autoritou v oblasti výchovy a vzdělávání – nejen v Polsku, ale i v rámci celé Evropy.

Ve svém výzkumu se dlouhodobě zaměřuje na interdisciplinární přístupy k socializaci, obecnou pedagogiku, teorii vzdělávání dospělých, aktuální směry ve vzdělávání, přípravu učitelů a také na otázky komparativní pedagogiky. Je držitelem Ceny za nejlepší vědeckou knihu v Polsku za roky 2003 a 2006. V současnosti působí na Fakultě pedagogických věd Univerzity v Lodži. Prof. Śliwerski působí na naší univerzitě jako člen Mezinárodní rady UTB a zároveň jako zástupce Fakulty humanitních studií. Mezinárodní rada je poradním orgánem rektora, jenž se podílí na posuzování strategických směrů rozvoje univerzity, zejména v oblastech tvůrčí a pedagogické činnosti, internacionalizace a hodnocení výsledků UTB. Jejími členy jsou uznávané osobnosti akademického světa s bohatými mezinárodními zkušenostmi, které dlouhodobě působí mimo území České republiky.

Při příležitosti jeho návštěvy v rámci zasedání rady dne 5. 2. 2025 jsme pana profesora oslovili s několika otázkami, které se vztahují k současné roli sociálních a humanitních věd – oblastem, které jsou blízké i výzkumnému zaměření naší fakulty.

Jaká je podle vás současná úloha a význam sociálních a humanitních věd?

Od 80. let 20. století prožívají společenské a humanitní vědy krizi identity, protože nezapadají do paradigmatu Sciences (pozitivistických věd). Pedagogika se s touto aporií nedokáže vyrovnat. Důvodem je zakořenění pedagogického výzkumu v anglo-amerických zemích v oblasti společenských věd, které ovládly pedagogický výzkum jako studium výchovy, vylučující z něj to, co je neměřitelné, a tedy empiricky jednoznačně

neprokazatelné. Zařazením pedagogiky do společenských věd vznikla zvláštní nespravedlnost nejen vůči výzkumníkům, ale také vůči společnosti, jeikož byla redukována na vědu sterilizovanou axionormativními principy, která má sloužit především politickým zainteresovaným stranám, které si objednávají důkazy o účinnosti vzdělávání, výchovy, péče nebo terapie. Není náhodou, že vznikl soubor společenských věd, který zahrnuje vědy o společnosti, lidské psychice, komunikaci, řízení veřejného prostředí (instituce) a bezpečnosti ve světě, který již několik desetiletí devaluje roli hodnot. Očekávám se, že pedagogika jako společenská věda bude užitečná pro vládu a trh práce.

Jaké cesty by mohly vést ke snižování nerovností ve vzdělávání (např. ČR patří k zemím s velkými nerovnostmi ve vzdělávání)?

Ideologii vzdělanostního rovnostářství v kontextu sporů o rovné příležitosti k výchově mladé generace potvrzuje odpověď Mikołaje Kozakiewicze na otázku, o jakou rovnost se zde jedná, respektive proti jaké nerovnosti ve vzdělávání se staví? Sociolog rozlišil čtyři typy vzdělanostní nerovnosti.

Za prvé je to nerovnost v účasti zástupců jednotlivých sociálních skupin na školách různého typu a úrovně, měřená škálou odchylky od principu plné paralelnosti a proporcionality ve vztahu k podílu dané sociální kategorie na celé národní populaci. Sociální struktura školy jakékoli úrovně a typu by měla věrně odrážet složení celé národní populace. Jedná se o rovnost v účasti zástupců jednotlivých sociálních skupin na školách různého typu a úrovně, měřeno škálou odchylky od principu plné paralelnosti a proporcionality ve vztahu k podílu dané sociální kategorie na celé národní populaci. Sociální struktura školy jakékoli úrovně a typu by měla reflektovat složení celé národní populace. Nerovnost ve využívání intelektového potenciálu je spojena s přehlížením příležitostí nebo rozvojového potenciálu zvláště nadaných dětí, „síly ničící talenty“. Referenčním bodem pro měření této nerovnosti již není celá národní populace a celek každé složky této populace, např. inteligence, rolníci, dělníci, ale pouze talentovaní a nejtalentovanější studenti ze všech sociálních skupin. Na zbylé studenty by se tedy zásada rovnostářství nevztahovala.

Dále pak se jedná o nerovnost příležitostí uspokojit sny, aspirace a cíle mladých lidí, bez ohledu na

úroveň jejich schopností a realitu těchto snů, ale v závislosti na místě jejich bydliště nebo sociální skupině a nerovnost na začátku vzdělávání vyplývající z ekonomických, sociálních a kulturních rozdílů v životních podmínkách a vývoji dětí.

Státní orgány se snaží „regulovat“ rovnou účast ve vzdělávání uplatňováním sociální prémie na zástupce sociálně slabých vrstev. Společnosti jsou však očividně nerovné, takže školy nebudou kompenzovat to, na co nemají vliv. Zvláště nemožné se jeví odstranit nerovnosti ve využití intelektového potenciálu zvláště nadaných dětí, protože pocházejí z rodin, které jsou již sociálně privilegované. Totéž platí pro postulát „rovných příležitostí ke splnění snů“, kde úroveň a rozsah samotných aspirací jsou rovněž silně podmíněny ekonomickým, kulturním a sociálním postavením rodinného prostředí.

Jak ukazuje výzkum české socioložky Natalie Simonové, ve všech zemích se zabýváme i sponzorovanou mobilitou absolventů středních škol, tedy získáním přístupu k vysokoškolskému vzdělání nikoli na základě osobních kompetencí či talentu, ale mimovzdělávacích, nehmotných faktorů, např. prostituce, rasy, pohlaví, peněz. Destratifikační procesy jsou dnes ovlivňovány subjektivními faktory, novými trendy a módou, např. skutečnost, že mladí lidé, kteří by mohli snadno absolvovat vysokoškolské studium, po maturitě nepokračují ve vysokoškolském studiu. Společenskovední teorie týkající se stratifikace ve vzdělávacích systémech se mění nebo obohacují. Ve vysoce rozvinutých ekonomikách dochází k radikálním „přesunům z primárního ekonomického sektoru (zemědělství, lesnictví, těžební průmysl) do sekundárního sektoru (průmysl) a ze sekundárního do terciárního sektoru (služby), v důsledku čehož se snížil počet nekvalifikovaných zemědělců a manuálních pracovníků a zvýšil se počet nemanuálních pracovníků, úředníků a manažerů.

Jaké jsou podle Vás největší výzkumné výzvy pro současnou pedagogiku?

Pedagogiku nelze považovat za pouhé poskytování služeb obyvatelstvu v oblasti vzdělávání a výchovy, protože jako věda je zodpovědná za reinterpretaci vzdělávacího světa. Je také odrazem a pokračováním tradice, meta poselstvím nadčasových významů s vědomím, že neexistuje jednotný systém hodnot, ani žádný z nich není konečný. Fascinuje nás svět umělé inteligence, kybernetiky a výzvy, kterým pedagogika čelí v souvislosti s možnostmi umělého učení, konstruováním robotů atd. O tom, že matematické objevy ovlivňují podobu naší civilizace, není pochyb. Existuje však jedna věc, kterou nejskvělejší mozky tohoto světa nemohou prozkoumat a vyrobit v umělé formě, totiž lidská spiritualita a svědomí, smysl pro lidskou důstojnost, intrapersonální procesy a jejich zkušenosti. Umělou inteligenci lze budo-

vat a vylepšovat, ale nebude rozhodovat o osudu světa a lidstva. Pouze pomocí matematických funkcí nebude AI schopna získat optimální řešení mezilidských a osobních, sociálních a národnostních, kulturních a náboženských problémů, protože nezachytí všechny parametry jejich utváření, existence a vývoje. Člověk je poznatelný jen částečně, a proto složitost jeho povahy uniká i matematicky nejpřesnějším lineárním nástrojem pro její měření.

Jaké jsou možnosti mezinárodní spolupráce v oblasti pedagogických věd při řešení těchto výzev?

Pedagogika jako věda a společenská praxe je dlouhodobě ve zvláštní situaci, protože funguje ve stavu neustálého ohrožení a nejistoty. Není na tom nic výjimečného, a přesto se stále bojíme o její osud. Naše disciplína nikdy nebyla ve stavu absolutního míru, bezpečí a pohodlí osvobození od kritiky. Neustále v sobě rozvíjí kritický a sebekritický trend. Není pravda, že pouze lidé z venčí šíří negativní názory na pedagogiku, protože i v našem prostředí se najdou pachatelé tohoto procesu. Globalizace ve sféře vědy destabilizuje národní úspěchy jednotlivých zemí a vědeckých komunit,

které byly zvyklé reprodukovat a pokračovat ve vlastních výzkumných školách. Nutí proto výzkumníky, aby překročili oblast znalostí šitých na míru zájmům vlastní země, a ještě více využívali úspěchy vědců z jiných zemí a šířili své vlastní výsledky výzkumu po celém světě.

Pedagogika stále vyrovnává nedoplatky z dob socialismu, období vnitřní cenzury a železné opony ve vztazích se světem vědy v kapitalistických zemích, a tak není divu, že se mnozí z nás, fascinováni rozpoznáváním dříve neznámých trendů a teorií, mimeticky podílejí na jejich aplikaci do polské pedagogiky a vzdělávací či didaktické praxe. To nepochybně znesnadňuje syntetický výzkum a specifický typ inventury stavu rozvoje pedagogických věd v situaci asymetrie racionality a hledání odkazů na stále se rozvíjející subdisciplíny, z nichž někteří představitelé chaoticky bojují s objevováním výzkumných problémů, které jsou pro ně i pro ostatní důležité.

Je na zvážení, zda je ještě šance na vznik weberského „zájmového společenství“ pedagogů, které by odolávalo nespolehlivému a nevědeckému hodnocení a zároveň se staralo o strukturální a symbolické podmínky pro sjednocení s cílem pozvednout pedagogiku jako sociálně-humanistickou vědu a praxi na co nejvyšší úroveň. Již neexistují žádná politická omezení nebo tlaky, které by naší akademické obci bránily v obnově a posílení její vlastní vědecké identity.

V ČR je spousta hlasů, které říkají, že vzdělávání má být co nejvíc specializované a konkrétně zaměřené, aby byli absolventi co nejlépe připraveni jako pracovní síla pro firmy. Na druhé straně stojí zastánci spíše všeobecného vzdělávání zaměřeného na širší pole znalostí a dovedností. Jak se díváte na tento rozpor?

Akademická a vysokoškolská pedagogika by měla sloužit společnosti a národní kultuře, a nikoli politicko-techno-byrokratické činnosti úřadů, které se nás snaží uzavřít do spárů toho, co je snahou donutit vědu, aby se přizpůsobila instrumentálním cílům vládnoucí politické strany. Nejde o přehlížení moci, politiky a politiků, protože svět vědy také existuje a rozvíjí se díky makroekonomickým podmínkám, které vytvářejí, ale nemůžeme se z tohoto důvodu vzdát emancipačních tendencí vůči světu institucí, abychom místo lidskosti sloužili krátkodobým koalicím či politickým hnutím.

Redakční rada:

Mgr. Renata Šilhánová, Ph.D.

Bc. et Bc. Hana Polešáková

Mgr. Petra Bačuvčíková, Ph.D. – korektorka

prof. Mgr. A. Pavel Noga, ArtD. – grafik

za jednotlivé ústavy:

Mgr. Eliška Suchánková, Ph.D.

PhDr. Barbora Petřů Puhrová, Ph.D.

Mgr. Veronika Galačová

Mgr. Andrea Hoffmannová